

TIPOLOGIA FEUDALISMULUI EUROPEAN ȘI ROLUL OBȘTILOR AGRARE ÎN PROCESUL DE FEUDALIZARE

ALEXANDRU ANDRONIC

Feudalizarea societății europene a fost un proces îndelungat, care nu s-a manifestat uniform și concomitent în toată Europa¹, semnăindu-se atît decalaje cronologice în feudalizarea societăților umane din diversele regiuni ale continentului, cît și lipsa unei unități perfecte a evoluției orînduirii respective pe spații atît de întinse. De aici decurg și particularitățile specifice ale feudalismului european, de care nu a fost străin nici feudalismul românesc.

În stadiul actual al istoriografiei materialist-dialectice² se cunosc, în funcție de factorii esențiali ai genezei feudalismului european, trei tipuri de feudalism.

Primul tip îl reprezintă feudalismul care a luat naștere în virtutea unui proces de sinteză produs între elementele noi, născute în sinul orînduirii sclavagiste și elementele noilor relații de tip feudal, dezvoltate în lumea barbară, flată în stadiul final al orînduirii comunei primitive. În acest caz, ambele elemente s-au influențat și echilibrat reciproc, alcătuiind, în egală măsură, baza social-economică a viitoarei societăți feudale cu suprastructura sa specifică. Acest tip de feudalism a luat naștere în Europa Occidentală, în statul franc al merovingienilor și carolingienilor, și este considerat, în urma sintezei care a avut loc pe teritoriul

---

1 Despre ev mediu ca epocă istorică și despre feudalism ca formațiune social-economică vezi mai recent R. Manolescu, *Ev mediu și feudalism (concept, obiective, metode de cercetare)*, în *Revista de istorie*, București, t. 35, nr. 7, 1982, p. 835-843; idem, *Ev mediu și feudalism*, în *Studii și articole de istorie*, București, XIX, 1972, p. 29-40; *Istoria medie universală*, coordonator R. Manolescu, București, 1980.

2 Z. V. Udal'cova, E. V. Gutnova, *Genezis feodalizma v stranach Evropy*, în *Meždunarodnyj kongress istoričeskich nauk*, 13 j, Moscova, 1970; *Doklady kongressa*, I, 4, *sekcija istorii srednich vekov*, Moscova, 1973, p. 5-33; A. Ja. Sevelenko, *K tipologii genezisa feodalizma*, în *Voprosy Istorii*, 1971, nr. 1; Ch. Parain, *Caractères généraux du féodalisme*, în *Sur le féodalisme*, Paris, 1971, p. 13-17; A. P. Korsunskij, *Vozniknovenie feodalnych otnošenij v zapadnoj Evrope*, Moscova, 1973; A. P. Novosel'cev, V. T. Pašuto, L. V. Čerepnin, *Puti razvitiija feodalizma*, Moscova, 1973; G. M. Danilova, *Genezis feodalizma v Evrope*, Moscova, 1973; A. I. Neusychin, *Problemy evropejskogo feodalizma*, Moscova, 1974. Vezi, de asemenea, încercarea unor istorici marxiști de a lămuri problematica feudalismului european în coloanele unor culegeri ca *Faire de l'histoire* (Paris, 1974), *Aujourd'hui l'histoire* (Paris, 1974) și *La nouvelle histoire* (Paris, 1978).

fostei Galii, drept tipul clasic al feudalismului, adică al feudalismului francez, care apoi s-a consolidat și generalizat și în alte state feudale din Europa, dînd naștere feudalismului clasic european³.

Al doilea tip îl reprezintă feudalismul care s-a născut din orînduirea gentilică a societății barbare fără ca aceasta să fi cunoscut stadiul final al orînduirii sclavagiste. În acest caz, stabilirea și consolidarea relațiilor de tip feudal s-a produs fără un proces de sinteză, sau în unele cazuri cu aportul foarte neînsemnat al unor elemente de sinteză. Acestui tip îi corespunde în Europa Occidentală feudalizarea anglo-saxonilor din Anglia anterior cuceririi acesteia de către normanzi, a germanilor dintre Rin și Elba, a popoarelor danezilor, norvegienilor și suedezilor, a unor popoare slave din Europa Centrală (Moravia Mare, Cehia, Polonia) și a slavilor de răsărit în Europa Orientală (Rusia Kieveană).

Al treilea tip de feudalism european a luat naștere pe baza unui proces de sinteză între noile elemente ale relațiilor de tip feudal din sînul societății popoareor barbare cu prevalarea unor elemente ale orînduirii sclavagiste din ultima fază istorică a acesteia. În acest caz au prevalat elemente și principii moștenite de la imperiul roman sclavagist aflat în dezmembrare. Acest tip de feudalism a luat naștere în Europa Occidentală în Italia, sudul Galiei și Spania, și, în special, în Imperiul bizantin, datorită menținerii aici a autorității imperiale, în funcție de împrejurările istorice care au permis desfășurarea procesului de fluctuație a statului organizat, cu diminuarea autorității imperiale, pierderi teritoriale, politică externă specific bizantină față de barbari.

Pentru feudalismul timpuriu (secolele VI-XI) criteriul de bază al particularităților feudalizării societății europene în totalitatea sa îl constituie prezența sau absența procesului de sinteză, gradul său de intensitate, precum și raportul dintre elementele tirzii ale societății sclavagiste și elementele noi de tip feudal incipient de tipul democrațiilor militare ale orînduirii comunei primitive.

Procesul de feudalizare al societății europene, ca proces de durată în timp, s-a desfășurat pe baza unor factori social-economici fundamentali. Dintre aceștia, în primul rînd, menționăm factorii care acționează și în cadrul altor formațiuni social-economice, și nu numai în feudalism, și anume:

- gradul de dezvoltare al forțelor de producție;
- caracterul proprietății;

3 M. Bloch, *La société féodale*, I-II, Paris, 1939—1940; F. Ganshof, *Qu'est-ce que la féodalité*, Bruxelles, ed. II, 1947; J. Calmette, *Le monde féodal*, vol. IV din colecția *Clio*, Paris, P. U. F., 1951, ediție revăzută de Ch. Higounet; F. Ganshof, *Le Moyen Âge*, vol. I, Paris, 1953, în *Histoire des relations internationales*, sub direcția lui P. Renouvin; R. Boutrouche, *Seigneurie et féodalité*, Paris, I, 1959, II, 1970; R. H. Hilton, *A Medieval Society*, Londra, 1966; E. Perroy, *Le Moyen Âge*, Paris, 1967, vol. III, în *Histoire générale des civilisations*, sub direcția lui M. Creuzet; G. Fourquin, *Histoire économique de l'Occident médiévale*, Paris, 1969; idem, *Seigneurie et féodalité en Moyen Âge*, Paris, 1970; R. Fossier, *Histoire sociale de l'Occident médiévale*, Paris, 1970; J. le Goff, *Civilizația occidentului medieval*, București, 1970; A. Ja. Gurevič, *Kategorii srednivekovej kul'tury*, Moscova, 1972; G. Duby, *Hommes et structures du Moyen Âge*, Paris, 1973.

— gradul interdependenței om-mediul natural.

În al doilea rînd menționăm factorii social-economici cu caracter propriu orînduirii feudale :

— caracterul și formele de exploatare a producătorului direct, care este înzestrat cu mijloace de producție ;

— caracterul și formele rentei feudale ;

— particularitățile diviziunii sociale a muncii ;

— nivelul și caracterul rutinar al tehnicii medievale.

La acești factori fundamentali se adaugă și alți factori social-economici la fel de hotărîtori, dar avînd un caracter mai mult sau mai puțin stabil, cum sînt :

— obștile agrare sau rurale, tipurile și evoluția lor, dintre care obștea agrară românească ne interesează în primul rînd pentru a preciza cu mai multă exactitate caracteristicile și tipologia feudalismului românesc ;

— raportul dintre economia naturală și economia marfă-bani, treptat evoluată chiar în feudalismul timpuriu în sînul societăților europene în care feudalizarea s-a produs în virtutea procesului de sinteză între sclavagismul în descompunere și feudalismul incipient ;

— dezvoltarea și particularitățile pieții economice și raportul sat-oraș, în funcție de datele istorice și arheologice care au început să fie din ce în ce mai bine precizate ;

— nașterea, structura și dezvoltarea orașelor medievale luîndu-se în considerație, în mod special pentru Țările Române, rezultatele cercetărilor din domeniul arheologiei feudale, care pentru istoria noastră suplinesc sărăcia izvoarelor scrise.

În funcție de acești factori esențiali mai sus menționați, vom încerca în rîndurile ce urmează a expune și unele opinii proprii în problema obștilor agrare sau rurale la români, deoarece considerăm că numai printr-o adîncire a problematicii obștei la români se pot defini cu mai multă exactitate, atît caracterul și particularitățile formelor de proprietate feudală, elementele economiei naturale închise, cît și caracterul formelor de exploatare și de constrîngere extraeconomică. În acest fel se pot defini și particularitățile diviziunii sociale a muncii și nivelul rutinar al tehnicii în feudalismul incipient românesc. La toate aceste probleme s-a arătat în istoriografia noastră că răspunsurile privind începuturile evului mediu românesc revin arheologiei medievale. S-au cercetat structurile economice, iar cele teritoriale și politice se află în curs de definitivare; la fel ca și estimările, cu mai mult discernămint și profunzime, a suprastructurii în feudalismul incipient.

Investigat pe cale arheologică a fost, în primul rînd, sectorul productiv și al diviziunii muncii, important și pentru definirea unor structuri urbane. Iată de ce o încercare de prezentare a obștei românești, chiar în mod rezumativ, o considerăm necesară datorită și unor rezultate pozitive ale cercetărilor arheologice medievale din țara noastră din ultima vreme, care au dovedit o pendulare a populației autohtone pe vechile vetre de locuire, observîndu-se pentru secolele VIII-X reveniri,

chiar și de trei ori, ale populațiilor pe aceleași vetre, probabil, în funcție de factorii externi și, poate, interni ai fenomenului demografic respectiv, în care caz așa numitele *pulsații demografice* își găsesc o netă justificare.

Din acest punct de vedere, bazându-ne pe categoriile istorice permanente, cum sînt formele de dezvoltare ale forțelor de producție, mediul natural geografic, tipul și structura proprietății, obștea agrară românească prezintă un mare interes sub raportul structurilor medievale.

În cadrul structurilor social-economice existența formelor de proprietate funciară în secolele VIII-X în sinul obștilor agrare de tip vechi românesc a determinat și formațiunea social-economică ca atare.

Forma de proprietate quiritară romană, consfințită de normele juridice din orînduirea sclavagistă, s-a perpetuat sub forma proprietății și posesiunii private asupra lotului de pămînt arabil și în sinul orînduirii social-economice feudale, cu precădere în acele regiuni ale Europei unde feudalismul a luat naștere în virtutea unui proces de sinteză cu prevalarea unor elemente ale orînduirii sclavagiste.

Astfel, proprietatea funciară consfințită de codicele lui Justinian s-a păstrat și în epoca bizantină în *Bazilicale*, adică *Legile Împărătești* ale împăratului Leon, și a determinat existența dreptului individual asupra lotului de pămînt arabil din comunitățile agrare bizantine din secolul al VIII-lea, așa cum rezultă din *Legea agrară (Nomos georgikos)*⁴.

În contextul structurilor social-economice și social-juridice, cristalizarea proprietății funciare de tip feudal avea să se producă mai tîrziu atît în Imperiul bizantin, cît și în regiunile aflate în imediata sa vecinătate. De aceea, în secolele VIII-X, obștile agrare, atît cele existente în Imperiu, cît și cele din zonele aflate în imediata sa vecinătate, fiind direct influențate de legislația bizantină, cunosc perioada de prefaceri social-economice, în care, în final, vor învinge elementele noi ale orînduirii social-economice feudale.

Relațiile feudale incipiente sînt pe deplin sesizabile tocmai în sinul comunităților agrare, dat fiind știut și faptul că satul, mai exact mediul rural, a constituit punctul de plecare al feudalismului.

În obștile agrare de tip vechi românesc, existente în decursul întregii perioade a migrației popoarelor, datorită contactului permanent al populației băștinașe cu Imperiul romano-bizantin și apoi bizantin, s-au cristalizat formele de proprietate funciară din secolele VIII-X, coexistînd, ca și mai tîrziu — în întreaga epocă feudală — proprietatea privată asupra lotului de pămînt arabil (ca sursă principală de producție și subsistență) cu proprietatea comună asupra pășunilor, pădurilor, apelor și pămînturilor părăsite.

4 M. Ju. Siuziumov, *O caractere i suscnosti vizantijskoj obscinp po Zemledel'ceskomu Zakonu*, în *Vizantijskij Vremennik*, X, 1956; E. E. Lipsic, *K. istorii „Zemledel'českogo Zakona“ v Vizantij i srednevekovykh balkanskich gosudarstvach*, în *Vizantijskij Vremennik*, XXIX, 1969, p. 53-62; G. Ostrogorsky, *Quelques problèmes d'histoire de la paysannerie byzantine*, Bruxelles, 1956; idem, *Histoire de l'Etat byzantine*, Paris, 1956.

De aceea, date fiind legăturile permanente ale populației băștinașe de la nordul Dunării cu Imperiul Bizantin în decursul secolelor VIII-XI, și mai ales după revenirea stăpînirii bizantine la Dunărea de Jos, dar, probabil, și la nord de Dunăre, începînd cu ultimul pătrar al secolului al X-lea, considerăm ca fiind pe deplin posibil ca și comunitățile agrare românești să se fi aflat sub influența realităților juridice bizantine și să se fi consolidat și perpetuat și în *obștea românească* dreptul de posesiune privată familială asupra lotului de pămînt arabil. Știm că acest lot se reîmpărțea periodic prin tragere la sorți, așa cum se cunoaște acest drept, în *obștea liberă* devălmașe de tip vechi românesc. Despre acestea avem mențiuni atît în evul mediu, cît și în epoca modernă, ca o rămășiță juridică a unor relații social-economice și de drept consuetudinar, deplin constituite în epoca prestatală, adică în acea epocă cînd populația autohtonă de la nordul Dunării a putut avea ca formă de organizare politică *obștea agrară* sau *comunitatea rurală*.

Influența dreptului cutumiar barbar asupra comunităților agrare existente în regiunile din nordul Dunării în epoca migrațiilor popoarelor, a fost aproape inexistentă, deși la epoca respectivă migratorii germani cunoșteau *obștea veche* de tipul *marcă*, iar slavii statorniceau *obștea agrară* de tipul *vervi*, *mir* și *zadruga*, avînd drept corolar reîmpărțirea periodică a pămînturilor arabile⁵.

În ceea ce privește obștile agrare din Imperiul bizantin, organizate pe baza *Legii agrare* din secolul al VIII-lea, acestea cunoșteau proprietatea privată asupra lotului arabil, coexistînd cu proprietatea comună a pămînturilor pustii, pădurilor, pășunilor și apelor, și n-au putut fi influențate, sub raportul juridic, de comunitățile agrare slave, deoarece *obștea slavă*, la vremea pătrunderii triburilor slave în Imperiu, nu cunoșteau proprietatea individuală a lotului arabil. În plus, după cum se subliniază de specialiști, slavii n-au degradat *obștea agrară bizantină*, aducînd-o pe cea mai inferioară treaptă a relațiilor de proprietate. Așezați în preajma obștilor bizantine și conviețuind cu ele, slavii erau capabili să-și însușească, imediat după venirea lor în Bizanț, normele deplinei proprietăți particulare⁶. În schimb, slavii avînd o *obște agrară*

5 Problema influenței dreptului slav asupra comunităților agrare bizantine și implicit asupra celor existente în regiunile de la nordul Dunării la data trecerii triburilor slave spre Imperiu, susținută de istorici și juriști, pe baza dreptului de reîmpărțire periodică a pămînturilor (considerată pe bună dreptate o caracteristică a obștilor germanice), a fost restructurată, datorită studiilor recente ale bizantinologului sovietic M. Ja. Siuziumov, în ideea că slavii n-au influențat sau raport juridic *obștea bizantină*. În *Legea agrară* se amintește de o împărțire a pămîntului satului, dar tot acolo se specifică natura juridică a proprietății particulare de tip quiritar roman, drept proprietate privată deplină (*jus utendi, fruendi et abutendi*), a posesorului lotului de pămînt, ceilalți membri ai comunității avînd în anumite cazuri doar dreptul de folosință (*jus fruendi*). Pentru comunitățile slave agrare care în feudalism s-au consolidat pe baza unui drept scris, vezi V. T. Pașuto, I. V. Ștal', *Korčjula*, Moscova, 1976.

6 M. Ju. Siuziumov, *K. voprosu ob osobnostjach genezisa i razvitija feodalizma v Vizantii, în Vizantijskij Vremennik*, XVII, 1960, p. 3-16; idem, *Nekotorye problemy istoričeskogo razvitija Vizantii i Zapada*, în *Vizantijskij Vremennik*, 35, 1973, p. 3-32.

puternică și din punct de vedere demografic, nu numai sub raport social-economic, au contribuit la consolidarea coeziunii și rezistenței comunităților agrare sau rurale bizantine, în lupta contra acaparării pământurilor obștei de către marii proprietari funciari feudali.

În același timp, se remarcă, mai ales pe baza dreptului barbar scris din secolul al VIII-lea, în Italia, de pildă, existența unei categorii sociale agrare denumită *socii*. Astfel, Codicele Padovan și Codicele Ravenat, îi menționează în legătură cu prima colonizare din secolul al VIII-lea. Unii istorici consideră că acești *socii* din Ravena ar putea fi identici cu acea categorie socială care sînt denumiți în *Strategikon-ul* lui Pseudo-Mauriciu *vecini (vicini)* ai unui sat (*horion*) sau ai unui centru orășenesc (*polis, kastro, frurion* sau *kastellia*) și care răspund solidar la plata fiscului către Imperiu⁷. Reține atenția noastră, în cazul de față, existența termenilor de *vicin* și *horion* pentru desemnarea acestei categorii rurale, care întocmai, membrilor obștilor agrare vechi românești erau la fel solidari la plata obligațiilor fiscale⁸.

În același timp, din punctul de vedere al acelor denumiri de centre urbane imperiale existente la vremea respectivă, ca *polis* și *frurion*, ne conduce la menționarea în cronicile bizantine⁹, a delegațiilor populației de pe ambele maluri ale Dunării, care, după înfrîngerea lui Svjatoslav, cneazul Kievului, la Durostor în 971, au cerut împăratului Tzimiskes protecția Imperiului și așezarea de garnizoane imperiale în acele centre. Nu este exclus ca delegații, respectiv să fi fost reprezentanții unor comunități agrare sau uniuni de obști agrare cu un șef local în frunte, acceptînd stăpînirea Imperiului, care în anii următori acestei campanii victorioase contra bulgarilor și rușilor kieveni, a revenit cu granița la Dunăre, și chiar la nord de Dunăre pe cursul ei inferior în Cîmpia Munteană și sudul Moldovei, înființînd în regiunea respectivă pînă pe litoralul vestic al Mării Negre o provincie nouă a Mesopotamiei, denumită de istorici Mesopotamia Occidentală¹⁰.

7 A. Gouillou, *Aspeti della civiltà bizantina in Italia*, Bari, 1976.

8 E. Zaharia, *Rolul istoric al obștilor sătești. Contribuție la cunoașterea istoriei Românilor în mileniul I*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, II, Vaslui, 1980, p. 139. Horanii din actele vechi ale obștilor vrîncene nu sînt altceva decît membrii obștilor agrare sau ale comunităților rurale solidari la plata fiscului, întocmai ca *horanii* din Impriul bizantin (*horion* = sat), ceea ce reprezintă o dovadă a legăturilor încă din secolele VIII-XI ale autohtonilor de la nordul Dunării cu imperiul bizantin; H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, București, I-II, 1958—1959, III, 1964; vezi și C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943; V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957; P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964.

9 Skylitzes (Cedrenos), *Compendium historiarum*, II, ed. Bonn, 1839, p. 401.

10 N. A. Oikonomidēs, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube au Xe-XIe siècles. La Mésopotamie de l'Occident*, în *Revue des Études Sud-Est Européene*, III, 1965, 1-2, p. 57-79; Al. Andronic, *Rumyny, russkie, bolgary i vizantijscy na Nižnem Dunaje v. konce X veka*, în *Actes du Ve Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague 21-27 août 1966, 2, Praha, 1971, p. 1121-1123; vezi și articolul nostru în limba română din *Memoria Antiquitatis*, I, 1969, p. 207-213 cu bibliografia problemei.

Administrația și fiscul imperial considerau pe acei *socii* din Italia, identici cu *vicinii* unui sat sau unei cetăți, oraș, castru sau castel, ca proprietari ai teritoriului lor, întocmai ca și pe colonii de pe domeniul fiscal de la Citanova din Istria. Există deci un temei juridic referitor la dreptul de folosință a unor pământuri, iar posesorii erau obligați, ca și alte categorii sociale, la plata integrală a fiscalului. Fenomenul s-a repetat și cu sclavii colonizați în Istria și așezați pe locuri pustii (*loca deserta*). Aceștia, în virtutea achitării globale a impozitului funciar, au rămas, în continuare, posesorii pământurilor folosite. Același lucru s-a petrecut și cu avaro-sclavinii și bulgarii stabiliți în *Exarhat* și *Pentapolis*.

În actele oficiale din Italia, acești *socii* apar destul de frecvent și reprezintă o categorie socială economică numeroasă deoarece textele juridice ne atestă *fundora sociorum, loco sociorum, terrae sacionales*, alături de expresii des uzitate cum ar fi: *multis aliis sociis* sau *cum multis sociis*¹¹.

În felul acesta, izvoarele juridice de drept barbar, cum sînt codicele Ravenat, codicele Padovan, edictul lui Rotari, ne oferă elemente de comparație pe baza dreptului bizantin. Prin analogie, aceste elemente juridice certe privitoare la diversele categorii social-economice ale producătorilor direcți din Italia, constituie, la rîndul lor, date de comparație cu starea juridică a țăranilor din obștile agrare de tip vechi românesc (vezi *vicini*).

În obștile agrare de tip vechi românesc au coexistat proprietatea funciară comună asupra pășunilor, pădurilor, apelor și pământurilor pustii cu dreptul de posesiune familială a pământurilor arabile. De aceea, considerăm una din caracteristicile obștilor agrare de tip vechi românesc perpetuarea dreptului roman quiritar de proprietate privată asupra bunurilor mișcătoare, concomitent cu diferențierea dreptului de moștenire a pământurilor aflate în posesiune familială, care în consecință se fărâmițează sub aspect ereditar, rămînînd însă indivizibile în ceea ce privește folosința lor permanentă în cadrul obștei agrare.

Dovada prefacerilor din sînul obștilor rurale românești o constituie dispariția dreptului obștilor de a mai dispune în comun de pământurile părăsite¹², care devin pustii, neproductive, cu implicații specifice sub raport fiscal, fie poate chiar pustii în sens demografic. Este cert că aceste pământuri au fost însușite de conducătorii politici ai obștilor rurale românești, din moment ce primele danii de pământuri, adică de

11 A. Guillou, *op. cit.*, p. 144-145.

12 În Imperiul bizantin se producea reîmpărțirea pământurilor pustii, neproductive, care însă nu erau exceptate de la fisc, deoarece impozitul funciar era global pentru obștea agrară sau comunitatea rurală. Vezi mai ales P. Lemerle, *Esquisse pour une histoire agraire de Byzance: les sources et les problèmes*, în *Revue Historique*, CCXIX, 1958, fasc. 1, p. 32-74; fasc. 2, p. 254-284 și fasc. 3, p. 43-94; idem, *Recherches sur le régime agraire en Byzance*, în *Cahier de civilisation médiévale*, 1959, 2. Textul care a provocat o bogată literatură de specialitate sună astfel în traducere românească: „Dacă, după ce s-a împărțit pământul satului, a găsit cineva un loc potrivit pentru instalație de moară și se va îngriji de el, plugarii celorlalte părți nu au voie să spună ceva despre o astfel de moară”. (Vezi art. 7 din *Carte de învățătură*, Anexe, p. 214).

constituire a marii proprietăți funciare feudale s-a făcut, pe cale juridică, prin daniile voievozilor români tocmai din pământurile numite „pustii“, care nu se mai reîmpărțeau de către obștile agrare, spre a nu greva plata globală a fiscului. Acestea devin proprietate deplină domnească în virtutea dreptului feudal al *dominium*-ului *eminens*, aplicându-se deci *jus eminens* din cadrul noilor relații social-economice de tip feudal.

În concluzie, ansamblul problemelor referitoare la tipologia feudalismului european și analiza comparativă a obștilor agrare, privind rolul lor în procesul de feudalizare al unor societăți umane europene, ne permite să afirmăm că există temeieri de a compara obștea veche românească cu cea bizantină și cu unele comunități agrare din Italia, în vremea colonizării din secolul al VIII-lea. Analogiile invocate oferă totodată și posibilitatea de a considera că feudalizarea societății românești, în care proces obștea agrară a avut un rol hotărâtor sub raportul formării proprietății private funciare de tip feudal, s-a efectuat în virtutea unui proces de sinteză între elementele noi ale relațiilor social-economice feudale cu prevalarea unor elemente ale orînduirii sclavagiste în descompunere întocmai ca în tot sud-estul Europei.

LA TYPOLOGIE DE LA FÉODALITÉ EUROPÉENNE ET LE RÔLE DES
COMMUNAUTÉS AGRAIRES LORS DE LA CRÉATION DU FÉODALISME
DANS LES PAYS ROUMAINS

R é s u m é

L'existence de la propriété quiritaire romaine (*jus utendi, fruendi et abutendi*) dans les anciennes communautés agraires roumaines a permis à l'auteur, en se basant sur les analogies du *Nomos georgikos* de Byzance et sur les lois barbares de l'Italie colonisée aux VIIIe-Xe siècles (le code de Ravene, le code de Padoue et l'édit de Rotari) de parvenir à la conclusion que le système féodal de la société roumaine a été le résultat d'une synthèse où ont prévalu certains éléments de l'ancien régime de l'esclavage, comme dans l'Europe du sud-est et dans quelques Etats méditerranéens.